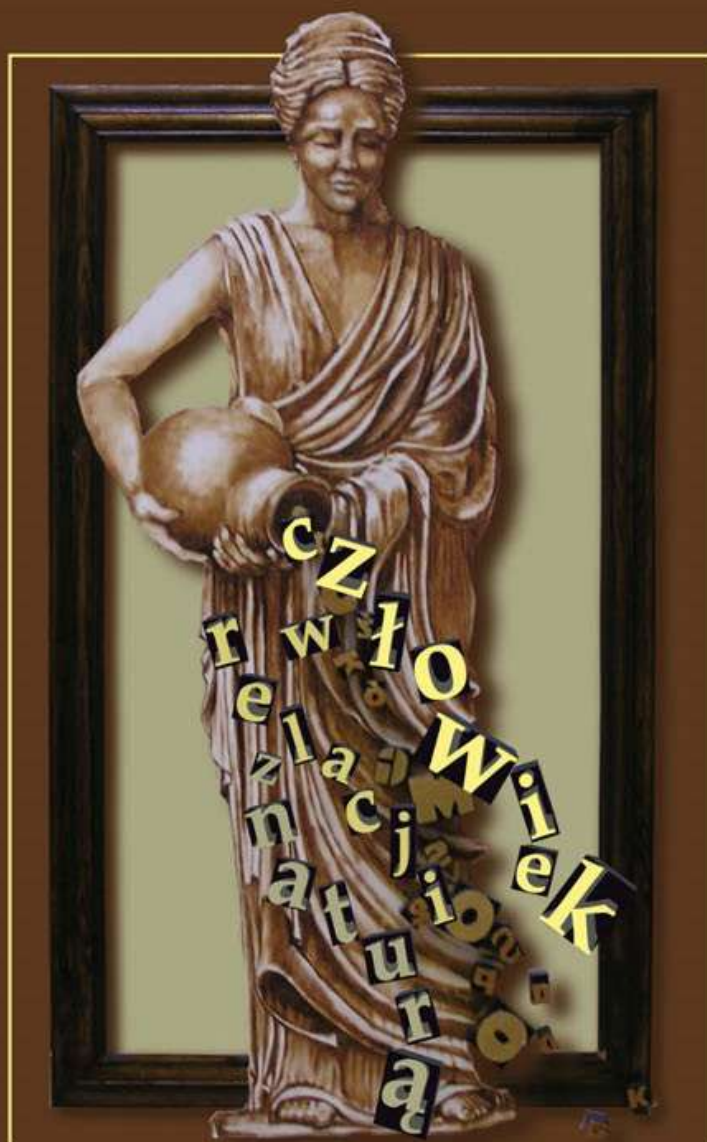

SZKICE O ANTYKU

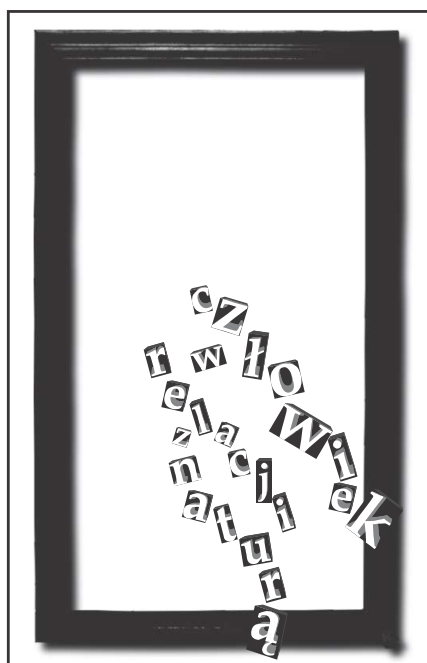
VI

Człowiek w relacji z naturą

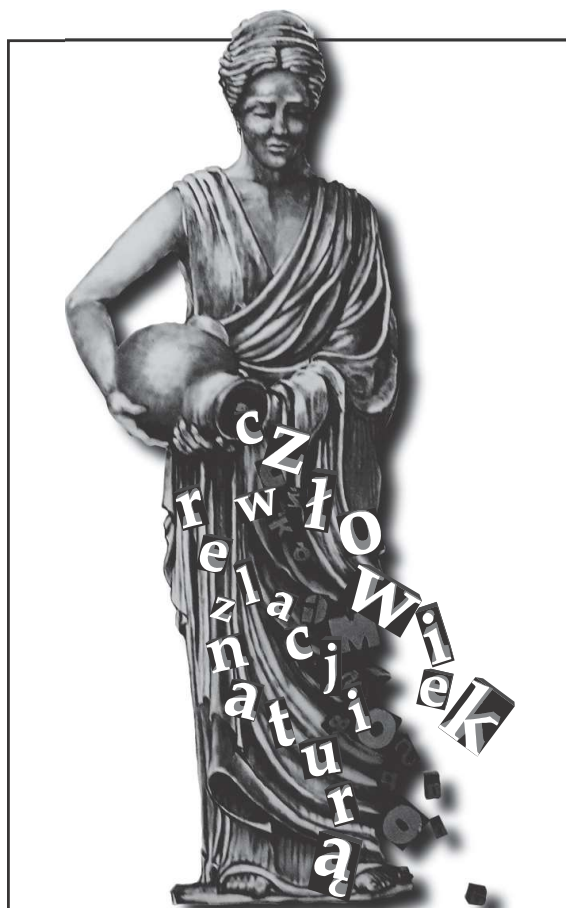

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

SZKICE O ANTYKU

SZKICE O ANTYKU

VI

Człowiek w relacji z naturą

pod redakcją
Edyty Gryksy

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2020

Redaktor serii: Filologia Klasyczna
Anna Kucz

Rada naukowa serii

Dr hab. Tadeusz Aleksandrowicz, Uniwersytet Śląski
Dr hab. prof. UG Bogdan Burliga, Uniwersytet Gdański
Prof. dr hab. Artur Malina, Uniwersytet Śląski
Prof. dr hab. Przemysław Marciniak, Uniwersytet Śląski
Dr hab. prof. UMK Zbigniew Nerczuk, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Prof. dr Miran Sajovic, Università Pontificia Salesiana a Roma
Prof. dr hab. Marian Szarmach, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Dr Gregory Tokarski PhD, Oakland University
Prof. dr hab. Elżbieta Wesołowska, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
Prof. dr hab. Krzysztof Tomasz Witczak, Uniwersytet Łódzki

Recenzent

Monika Miazek-Męczyńska

Patronat honorowy objęli:

Polskie Towarzystwo Filologiczne, Instytut Mikołowski im. Rafała Wojaczka,
Muzeum Zamkowe w Pszczynie, Winnica „Patria” w Imielinie, Biblioteka Śląska w Katowicach

Instytut Mikołowski
im. Rafała Wojaczka

 Śląskie.

Muzeum Zamkowe w Pszczynie jest instytucją kultury
Samorządu Województwa Śląskiego

 Śląskie.

B
Biblioteka Śląska

Biblioteka Śląska jest instytucją kultury Samorządu Województwa Śląskiego

Spis treści

Wprowadzenie (Edyta Gryksa)	7
Anna Głodowska	
Psy, konie, lwy... Znaczenie i funkcja wzmianek o zwierzętach w <i>Politei</i> Platona	9
Bogdan Burliga	
Arrian of Nicomedia on Animal Studies, Speciesism, and Post-Humanism: Violence toward-, and Compassion for Animals in the Hunting Manual Κυνηγετικός	25
Edyta Gryksa	
Walory estetyczne <i>Eklogi</i> VI Kalpurniusza Sykulusa	51
Anna Kucz	
Principi dell'assistenza sanitaria definita come <i>cura salubris</i> nel trattato <i>Cynegetica</i> di Nemesiano (Nem.: <i>Cyn.</i> 103–238)	69
Julia Rok	
<i>De aucupio</i> Nemezjana – tłumaczenie i komentarz pierwszego fragmentu	79
Patrycja Matusiak	
Luxorius i <i>ars ferarum</i> w późnoantycznej Kartaginie	93

Barbara Gach	
Prawo do polowania w średniowiecznej Polsce	107
 Agnieszka Górka	
Figura myśliwego w I części <i>Dziadów</i> Adama Mickiewicza	117
 Piotr Osiński	
Bruno Kiciński jako tłumacz łacińskiej poezji myśliwskiej	131
 Dorota Rejter	
Wizerunek bogini łowiectwa Artemidy we współczesnej literaturze dziecięcej i młodzieżowej inspirowanej antykiem	145

Wprowadzenie

Jakaż to przyjemność obserwować własne myśli!
W dodatku w otoczeniu piękna, którym mogłem się
swobodnie cieszyć, nie próbując go zawłaszczyć.
To jeszcze jeden krzepiący aspekt natury: jej ogromne
piękno jest dla wszystkich. Nikt nie może pomyśleć,
że zabierze do domu świt albo zachód słońca.

Tiziano Terzani, Nic nie zdarza się przypadkiem

Problem relacji człowieka z przyrodą – wieloaspektowy, nurtujący i wciąż pozostawiający naukowcom otwartą dla wszechstronnych badań przestrzeń – analizować warto już w odniesieniu do czasów antycznych. Pełen wachlarz możliwości daje nam interpretacja zarówno prozy, jak i barwnej poezji. Ekfrastyczne opisy, niebagatelne środki artystycznego wyrazu, intrygująca metaforyka nie tylko fascynują i przyciągają uwagę wymagającego czytelnika, lecz także otwierają przed nim różnorodne możliwości interpretacyjne. W gąszczu prostych – jak wydawać by się mogło na pierwszy rzut oka – informacji, rad i wskazówek technicznych, niejednokrotnie ukryte jest drugie dno, wyznaczające zupełnie nowe cele i znaczenia słów poszczególnych autorów.

Zdecydowana większość artykułów, które mam zaszczyt przedstawić w niniejszym tomie, koncentruje się na problemie polowań w antyku i czasach późniejszych¹. Wyprawy łowieckie, które od zarania dziejów pełniły kluczową rolę w życiu człowieka, dziś stają się przedmiotem wielu burzliwych dyskusji oscylujących w sferach etycznych, ekonomicznych

¹ Są to zmodyfikowane i rozszerzone wersje wystąpień zaprezentowanych podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „*Cynegetica* na przestrzeni wieków”. Wydarzenie miało miejsce 01.02.2020 roku w Zameczku Myśliwskim Promnice nad Jeziorem Paprocańskim. Zorganizowane zostało w ramach współpracy Instytutu Literaturoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego z Muzeum Zamkowym w Pszczynie.

czy politycznych. Działania, które niegdyś podejmował człowiek by zapewnić sobie i rodzinie żywność, z czasem przekształciły się w formę rozrywki i spędzania wolnego czasu. Dziś głos w tej sprawie zabierają przeciwnicy polowań i obrońcy zwierząt. Doskonale rozwija się również interdyscyplinarna dziedzina *animal studies*, której przedstawiciele badają rolę i miejsce zwierząt w świecie. Na pierwszy plan wysuwają się nie tylko kwestie związane z prawami zwierząt, lecz także ich podmiotowością, reprezentacjami zwierząt w literaturze i sztuce, antropocentryzmem czy eko-krytyką. W czasach kiedy wielokrotnie zastanawiamy się nad sensem polowań i próbujemy jednoznacznie stwierdzić, czy są konieczne i czy mogą być uznane za dobro społeczne, warto pochylić się nad problemem, a tym samym dogłębnie prześledzić jego historię.

Różnorodne interpretacje zagadnienia *cynegetica* w czasach antycznych przedstawione są w rozdziałach autorstwa: Bogdana Burligi, Anny Kucz i Patrycji Matusiak. W ramach czasów antycznych mieszczą się niewątpliwie teksty opracowane przez Annę Głodowską, Julię Rok i Edytę Gryksę. Kwestie prawa do polowania w średniowieczu omawia z kolei Barbara Gach. Rozdziały opracowane przez Agnieszkę Górską, Piotra Osińskiego i Dorotę Rejter podejmują kwestie polowań, opierając się na analizie tekstów późniejszych i współczesnych. Autorzy poszczególnych rozdziałów sięgnęli po dzieła plasujące się na przestrzeni wielu tysiącleci – od Platona, przez Arriana, Kalpurniusza Sykulusa, Nemezjana i LukSORIUSZA, aż po słynne Mickiewiczowe *Dziady*. Nie zabrakło ważnych interpretacji przepisów prawnych ani spostrzeżeń na temat tłumaczeń łacińskich poematów myśliwskich opracowanych przez Brunona Kicińskiego.

Rozważania nad relacją człowieka i natury odkryte zostały w nowej postaci. Przekazując kolejny tom *Szkiców o antyku* na ręce Drogich Czytelników, mam nadzieję, że zawarte w nim artykuły staną się przyczynkiem do dalszych badań i odkrywania tajników zależności człowieka – roślin – zwierząt tak dawniej, jak i obecnie, ze zwróceniem uwagi na modyfikacje, jakim ulegała na przestrzeni wieków.

Edyta Gryksa

 <https://orcid.org/0000-0001-8947-2490>

Dorota Rejter

Wydział „Artes Liberales”

Uniwersytet Warszawski

 <https://orcid.org/0000-0002-6102-0449>

Wizerunek bogini łowiectwa Artemidy we współczesnej literaturze dziecięcej i młodzieżowej inspirowanej antykiem

Wstęp

Archetyp greckiej bogini łowów i zwierząt – Artemidy (mit. rzymska – Diana), to jeden z najbardziej popularnych wzorców kobiecości, który inspirował twórców kultury dziecięcej i młodzieżowej do tworzenia odważnych i walecznych protagonistek¹. Popularność postaci inspirowanych boginią, takich jak np. najnowsza Wonder Woman (2017), Katniss Everdeen z powieści pt. *Igrzyska śmierci* (2008), czy stworzona dla nieco młodszych odbiorców Merida z animacji *Merida waleczna* (2012), udowadnia, że silne wzorce kobiece są coraz bardziej lubiane i pożądane przez młodych odbiorców². Preferencje te mają wyraźny wpływ na powstające współcześnie dzieła kultury dziecięcej i młodzieżowej oparte na mitologii i kulturze antycznej, gdzie autorzy coraz częściej skupiają się na postaciach kobiecych (boginiach, śmiertelniczkach, muzach, potworach itd.), zamiast na męskich herosach.

Niniejszy artykuł ma na celu analizę dwóch przykładów recepcji postaci Artemidy we współczesnej literaturze dla dzieci i młodzieży. Będą to według kolejności: pierwsza część serii fantasy *Dziewczyny z Olimpu* o tytule *Kryształowe łzy* (2008), autorstwa Eleny Kedros oraz komiks autorstwa George’a O’Connora, pod tytułem *Artemis. Wild Goddess of*

1 E.M. HARNEY: *Artemis’ Presence in Pop Culture*. W: *The Artemis Archetype in Popular Culture: Essays on Fiction, Film and Television*. Eds. S. REDINGTON BOBBY, E.M. HARNEY. Jefferson 2016.

2 Z. JAKES: „This huntress who delights in arrows”: *The Female Archer in Children’s Fiction*. W: *A Quest of Her Own: Essays on the Female Hero in Modern Fantasy*. Ed. L.M. CAMPBELL. Jefferson 2014.

the Hunt (2017). Przedmiotem moich badań będą przede wszystkim konteksty, w jakich współcześni autorzy decydują się umieszczać postać Artemidy i bohaterki nią inspirowane, metamorfozy wizerunku bogini (w tym jej nowoczesne atrybuty), a także nowe zdolności przypisywanych jej postaci. Całość rozważań zostanie oparta na kwerendzie dotyczącej przemian wizerunku mitologicznych postaci kobiecych w literaturze dziecięcej (XXI wieku), którą prowadzę na potrzeby mojej pracy doktorskiej, a także na działaniach naukowych, skupiających się na analizie recepcji antyku w różnych regionach świata, podejmowanych przeze mnie obecnie w ramach międzynarodowego projektu badawczego *Our Mythical Childhood... The Reception of Classical Antiquity in Children's and Young Adults' Culture in Response to Regional and Global Challenges*³.

Artemida w kulturze antycznej

Grecka bogini Artemida – córka Zeusa i Latony, siostra Apollina – była czczona jako patronka wypraw wojennych, polowań, łowiectwa, dzikiej przyrody i dzikich zwierząt⁴. Była opiekunką młodych, niezamężnych dziewcząt, która przede wszystkim czuwała nad płodnością i porodami⁵. Często postrzegano ją jako tę, która leczy kobiety, ale również jako tę, która może przynosić im nagłą śmierć⁶. Rzymianie utożsamiali z Artemidą boginię księżycy Dianę i stosunkowo wcześniej przenieśli na nią wszystkie cechy greckiej bogini.

Artemidę znamy także z mitologii jako waleczną boginię-dziewicę, która nigdy nie została pokonana przez miłość⁷. Bohaterka ta przedstawiana była jako niezamężna, odważna i bezwzględna przywódczyni, która wymagała od swoich nimf posłuszeństwa i zachowania dziewictwa – w przeciwnym wypadku surowo je karała, czego potwierdzeniem jest m.in. mit o nimfie leśnej Kallisto i Zeusie. Nie tolerowała również mężczyzn, którzy wykazywali jakiegokolwiek zainteresowanie nią lub jej nimfami (o czym dowiadujemy się m.in. z mitu o Akteonie, który podglądał je podczas kąpieli).

Szczególnie ciekawa wydaje się być podwójna rola, jaką odgrywała Artemida (Diana) – z jednej strony przedstawiano ją jako amatorkę łowiectwa (znamy wiele fragmentów, które opisują jej miłość do polowań np. *V Hymn homerycki do Afrodyty*, w którym czytamy: „[...] nigdy też Artemidy, łowczyni ze złotym wrzecionem, śmiech lubiąca bogini ujarzmić miłością nie mogła – tej wszak łuk był miły i łowy w górach na zwierzęta, tańce i dźwięki

3 Projekt badawczy *Our Mythical Childhood... The Reception of Classical Antiquity in Children's and Young Adults' Culture in Response to Regional and Global Challenges* realizowany jest pod kierunkiem prof. Katarzyny Marciniak na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego w ramach grantu Europejskiej Komisji ds. Badań Naukowych (ERC Consolidator Grant nr 681202).

4 S. LYNN BUDIN: *Artemis*. Nowy Jork 2016, s. 48–68.

5 S. LYNN BUDIN: *Artemis...*, s. 69–92.

6 R. HANSEN, W.F. HANSEN: *Handbook of Classical Mythology*. Santa Barbara 2004, s. 117–118.

7 Hasło: *Artemis*, źródło internetowe: <https://www.theoi.com/Olympios/Artemis.html> [dostęp: 29.02.2020].

formingi, a także krzyk przenikliwy, lasy cieniste i miasto, gdzie prawi ludzie mieszkają [...]”⁸), z drugiej była ona protektorką dzikich zwierząt (podążając np. za *Oresteją* Ajschylosa: „Nadobna pani nasza, która o leśnej zwierzynie pamięta, ma w swej opiece i przypierśne lwięta”⁹). Wizerunek Artemidy jako patronki polowań był szczególnie popularny w sztuce, gdzie przedstawiano ją jako boginię wyposażoną w kołczan, parę włóczni myśliwskich, pochodnię, lirę. Jej strojem była najczęściej sukienka do kolan (*chiton*), płaszcz (*himation*) i nakrycie głowy (korona, tiara, opaska, czepek lub czapka ze skór zwierzęcych)¹⁰. Niekiedy była również ukazywana z owiniętą wokół ramion skórą z jelenia. Greckie wizerunki przedstawiały Artemidę w towarzystwie wielu świętych zwierząt: bogini najczęściej była z łąnią kerynejską lub jeleniami, czasem jej towarzyszami były też niedźwiedzie, różnego rodzaju ptaki oraz psy myśliwskie¹¹. Wiele ciekawych przedstawień bogini pochodzi również z jednego z najbardziej znanych ośrodków jej kultu – Efezu, gdzie była czczona jako synkretyczna bogini-matka i dawczyni życia¹². Stamtąd pochodzą m.in. archaiczne figurki, przedstawiające ją jako wielopiersną boginię, ubraną w szatę ozdobioną różnymi zwierzętami, nad którymi sprawowała władzę (np. węzami, lwami, jeleniami). Na efeskich monetach natomiast, odnaleziono wizerunek bogini w towarzystwie pszczoł (symbolizujących jej kapłanki), odnoszący się do jej kultu jako bogini księżycy¹³:

Z kultem Artemidy związane jest również umieszczane na monetach efeskich przez kilka stuleci (od połowy VI do lat 30. II wieku p.n.e.) przedstawienie... pszczoły. Pszczoły, po grecku *melissai*, to antyczne określenie jej dziewiczych kapłanek¹⁴.

Artemida we współczesnej kulturze dziecięcej i młodzieżowej

XXI wiek to czas feminizacji kultury dziecięcej i młodzieżowej. Współcześni autorzy chętnie stawiają na silne i niezależne bohaterki kobiece, których historie mogłyby posłużyć jako źródło inspiracji dla młodych pokoleń. Wizerunek mitologicznej bogini Artemidy wydaje się idealnie wpisywać w dzisiejsze trendy. Jej postać już od pewnego czasu zdaje

8 *Hymn V do Afrodyty*. W: *Liryka starożytnej Grecji*. Przeł. i oprac. JERZY DANIELEWICZ. Wrocław 1984, s. 347.

9 AJSCYHLOS: *Orestesja*. Tłum. JAN KASPROWICZ. Warszawa 1925: [https://pl.wikisource.org/wiki/Agamemnon_\(Ajschylos,_1925\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Agamemnon_(Ajschylos,_1925)) [dostęp: 29.02.2020].

10 AJSCYHLOS: *Orestesja*...

11 Hasło: *Artemis*: <https://www.britannica.com/topic/Artemis-Greek-goddess> [dostęp: 29.02.2020].

12 H.M. RANSOM: *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*. Ed. COURIER CORPORATION. Mineola 2012, s. 57.

13 G.W. ELDERKIN: *The Bee of Artemis*. „The American Journal of Philology” 1939, vol. 60, n. 2, s. 203–213: www.jstor.org/stable/291201 [dostęp: 17.05.2020].

14 K. JARZĘCKI: *Artemida w antycznym męnnictwie greckim*. „Biuletyn Numizmatyczny” 2012, nr 3, s. 162.

się pełnić rolę ikony feminizmu¹⁵, na której twórcy kultury popularnej wzorują waleczne bohaterki kobiece, takie jak np. słynna Wonder Woman z DC Comics, czy Katniss Everdeen z cyklu powieści pt. *Igrzyska śmierci*¹⁶.

We współczesnych książkach dla dzieci i młodzieży możemy odnaleźć wiele bohatererek będących nowoczesnymi przedstawieniami Artemidy, które bezpośrednio odnoszą się do mitologii greckiej. Coraz częściej są to przemyślane i złożone kreacje, wykorzystujące ogromny potencjał interpretacyjny tej postaci. Czy w świecie literatury dziecięcej Artemida nadal poluje w towarzystwie swoich nimf i psów łowczych? Czy nadal przedstawiana jest jako bezwzględna bogini, która nigdy nie zaznała miłości? Na te i inne pytania postaram się odpowiedzieć za pomocą analizy dwóch współczesnych dzieł literatury, popularnych wśród dzieci i młodzieży, w których autorzy decydują się na zupełnie dwie, różne techniki przywołania tej bogini: pierwszej część serii fantasy *Dziewczyny z Olimpu* pod tytułem *Kryształowe łzy* (2008), autorstwa Eleny Kedros oraz komiksu autorstwa George'a O'Connora, pod tytułem *Artemis. Wild Goddess of the Hunt* (2017).

Sidney Madison jako współczesne wcielenie Artemidy – Elena Kedros, *Dziewczyny z Olimpu. Kryształowe łzy* (2008)

Tom I z serii fantasy dla dzieci i młodzieży *Dziewczyny z Olimpu* (*Ragazze dell'Olimpo*), o tytule *Kryształowe łzy* (*Lacrime di cristallo*), autorstwa Eleny Kedros (autorka decyduje się publikować pod pseudonimem) został opublikowany po raz pierwszy we Włoszech w 2008 roku, przez wydawnictwo Mondadori¹⁷. Prezentuje on czytelnikom historię trzech nastolatków urodzonych tego samego dnia – Hoon Song, Luce Grimaldi i Sidney „Sid” Madison, które mieszkają w miasteczku Rainbow Hill i rozpoczynają naukę w szkole średniej. Dziewczyny, pracując wspólnie nad szkolnym projektem dotyczącym postaci mitologicznych, odkrywają, że są współczesnymi wcieleniami trzech greckich bogiń – Ateny, Artemidy i Afrodyty. Ich zadaniem będzie zmierzyć się z bogiem wojny Aresem, który zawładnął równoległym światem – Olimpem, będącym niegdyś siedzibą wszystkich bogów.

Elena Kedros włożyła wiele pracy w kreację wizerunku bohatererek swojej książki. Każdą z nastolatków wyróżniła określonym typem osobowości, wyjątkowymi zdolnościami i nowoczesnymi atrybutami, nawiązującymi do wizerunków Ateny, Afrodyty i Artemidy. Tworząc główne postacie, zdecydowała się przemieszać ze sobą cechy zwykłych

15 K. KENNEDY: *Artemis: Wonder Woman of the Ancient World*. <https://classicalwisdom.com/mythology/artemis-wonder-woman-of-the-ancient-world/> [dostęp: 29.02.2020].

16 S. MILLS: *Classical Elements and Mythological Archetypes in The Hunger Games*. „New Voices in Classical Reception Studies”, 2015, nr 10: <http://fass.open.ac.uk/sites/fass.open.ac.uk/files/files/new-voices-journal/issue10/mills.pdf> [dostęp: 17.05.2020].

17 W wersji polskiej dostępne są obecnie pierwsze dwa tomy sagi (z sześciu), o tytułach *Kryształowe łzy* (wydany w Polsce w 2013 roku) oraz *Moc marzeń* (wydany w 2014 roku), opublikowane przez wydawnictwo Wilga w tłumaczeniu Ewy Nicewicz-Staszowskiej.

nastolatek, starożytnych bogiń oraz znanych pop kulturze superbohaterek (książka zdaje się przypominać swoją konwencją włoski komiks *WITCH*, autorstwa Elisabetty Gnone z 2001 roku). Autorka, inspirowana mitologią grecką i literaturą fantasy, była w stanie stworzyć dwa fantastyczne światy – spokojne Rainbow Hill i Olimp – krainę pełną magii i nadprzyrodzonych sił. Dzięki takiemu połączeniu udało jej się osadzić znane kobiece postacie mitologiczne w nowoczesnych, niezgodnych z antycznymi źródłami kontekstach, np. przedstawiając je jako najlepsze przyjaciółki, walczące ze wspólnym wrogiem.

Zwykłe nastolatki – Sid, Hoon i Luce – zostały obdarzone przez autorkę wyjątkowymi cechami i zdolnościami greckich bogiń, które odróżniają je od innych rówieśników żyjących na ziemi. Jak dowiadujemy się z jednego fragmentu książki, Sid (nowoczesne wcielenie bogini łowiectwa) obdarzona jest nadzwyczajną siłą. Dziewczyna – w nawiązaniu do przedstawień Artemidy z mitologii – jest osobą waleczną, samodzielną i niekiedy bardzo upartą. Często sprawia wrażenie zbuntowanej. Kocha rywalizację. Ma również pasję, którą jest szermierka:

Niecałe dziesięć minut później Sid była już w hali sportowej. Nie było miejsca, które kochałaby bardziej. Lubiła trening i rywalizację. Ekscytowało ją samo wejście na planszę. Muzyka na hali, szcęk krzyżujących się w tle szabli, floretów i szpad sprawiała, że traciła głowę¹⁸.

W kolejnych rozdziałach książki okazuje się, że dziewczyna często nie jest w stanie zapanować nad swoją mocą:

- Obiecuj, że dzisiaj nic nie roztrzaskasz [...] ¹⁹.
- [...] Musisz się nauczyć panować nad swoją siłą. Wtedy nikt nie odbierze ci tytułu mistrzyni olimpijskiej w szabli kobiet²⁰.
- Uspokój się Sid – rozległ się w hali chrypiący głos trenerki. Patty Dowson podeszła do dziewczyny i poprawiła jej postawę. – Masz siłę, talent, technikę, wytrzymałość, ale jeśli nie nauczysz się nad nimi panować, nigdy nie będziesz nic warta na planszy!²¹

Sid jako jedyna posiada również „żywy” atrybut, nawiązujący do przedstawień antycznej bogini Artemidy w towarzystwie psów łowczych – buldoga francuskiego Daimona¹⁰, który cały czas jej pilnuje i często broni przed niebezpieczeństwami:

Daimon wpadł pędem do pokoju i wskoczył do jej łóżka. Był to maleńki, łaciaty buldog francuski z uszami wielkimi jak u nietoperza i ciałem mastifa neapolitańskiego. Ważył

18 E. KEDROS: *Dziewczyny z Olimpu. Kryształowe łzy*. Tłum. E. NICEWICZ-STASZOWSKA. Warszawa 2013, s. 31.

19 Ibidem.

20 Ibidem.

21 Ibidem, s. 33.

nie więcej niż dwanaście kilo, ale uważał się za kolosa, i to niezwykle niebezpiecznego. Dla Sid i jej mamy był łagodny i opiekuńczy, a dla reszty świata – agresywny i bardziej okrutny, niż powinno to wynikać z jego postury²².

Warto również zaznaczyć, że ze wszystkich nastolatków tylko Sid posiada przyjaciela o płci męskiej – chłopaka o imieniu Dude, z którym trenuje szermierkę (być może jest to nawiązanie do polowań Artemidy w towarzystwie Oriona?). Dziewczyna jest zdecydowana co do siły ich przyjacielskiej relacji i często podkreśla, że nie żywi do niego żadnych głębszych uczuć:

Co jakiś czas ktoś ją pytał, czy Dude jest jej chłopakiem, ale ona śmiała się wtedy serdecznie. Był raczej jak starszy brat, którego sama sobie wybrała. I była przekonana, że Dude myśli tak samo²³.

W historii *Dziewczyn z Olimpu* dużą rolę odgrywa symbolika tytułowych kryształów, która kieruje uwagę czytelników w kierunku świata mitycznego. Po tym, jak nastolatki dowiedziały się już o swoich poprzednich wcieleniach, zyskały one magiczne kamienie, które powstały z ich łez. Kamień Hoon (Ateny) był fioletowym ametystem, kamień Sid (Artemidy) – czarnym obsydianem, a kamień Luce (czyli Afrodyty) – połączeniem czerwonego i różowego kwarcu:

[...] Te kamienie to kryształy poza tym czarnym, który jest naturalnym szkłem. Nazywa się obsydian o powstaje w wyniku natychmiastowego stygnięcia lawy²⁴.

Po sprawdzeniu właściwości kamieni przez mamę Sid (która na co dzień zajmowała się tworzeniem biżuterii), przyjaciółki szybko zorientowały się, że symbolika kamieni odpowiada cechom starożytnych bogiń. Obsydian – który otrzymała Sid (Artemida), symbolizował siłę i waleczność. Mama dziewczyny opisała go nawet jako „kamień wojownika”²⁵. Skojarzenie przez autorkę tego konkretnego kamienia ze starożytną boginią łowów może okazać się nieprzypadkowe, gdyż w źródłach poświęconych starożytnym kultom bogini, odnaleźć możemy informację o posagu Artemidy w Brauron, przedstawiającym boginię w koronie, w której schowany był nóż z obsydianu. Podobno był on używany przez

22 Ibidem, s. 58.

23 Ibidem, s. 103.

24 Ibidem, s. 159

25 Sid i jej mama bardzo dobrze znały ten rodzaj kamienia – w swoim domu, w szklanej szkatułce trzymały obsydian, będący jedyną pamiątką po tacie dziewczyny, który zniknął podczas trzęsienia ziemi w parku Blustery Hill. Sidney miała wówczas nieco ponad trzy lata (jak dowiadujemy się w kolejnych częściach serii, małej bogini udało się wówczas podświadomie przywołać na ziemię Iris, która uratowała jej ojca i przeniosła go na Olimp).

jej służki w trakcie składania ofiary (podcinano nim gardła ofiarowanej zwierzynie)²⁶. Również symbolika kamieni Hoon i Luce wydaje się odpowiadać cechom starożytnych bogiń – ametyst symbolizuje bowiem władzę i wiedzę (Atena), natomiast różowy i czerwony kwarc – miłość i namiętność (Afrodyta).

Magiczne artefakty przypisane głównym postaciom książki stały się w powieści pomostem pomiędzy nowoczesnością świata fantasy a światem symboli mitologii greckiej. Dowodem na to może być również sposób obróbki kamieni, który pewnego dnia wykonała mama Sid. Kamień Hoon stał się kolczykiem w kształcie sowy (zwierzę towarzyszące Atenie), kwarc Luce naszyjnikiem w kształcie łabędzia (ptak związany z Afrodytą), a obsydian Sid brelokiem do spodni, ponieważ dziewczyna jako jedyna przyznała się, że nie nosi biżuterii (co być może miało podkreślić jej charakter „chłopczycy”)²⁷. Również nadzwyczajne moce kamieni (których boginie mogły używać tylko przebywając na Olimpie) kojarzą się z ich starożytnymi wizerunkami:

Sid rozejrzała się dookoła w poszukiwaniu czegoś, czym mogłaby walczyć, ale nie znalazła nic odpowiedniego. Chwyciła więc za brelok i oderwała go od szlufki jeansów. Bestie już prawie dopadły Luce. Sid ścisnęła kamień. Obsydian rozżarzył się i rozpadł na tysiąc kawałeczków, które złożyły się na nowo, tworząc włócznie²⁸.

Dzięki swoim magicznym umiejętnościom Sid (Artemida) zyskiwała zdolność zamiany swojego breloka we włócznie (w nawiązaniu do jej mitologicznego atrybutu), Hoon (Atena) mogła wywoływać fioletowe błyskawice ze swoich oczu (w odniesieniu do wyrażenia homeryckiego *Atena Glaukopis*), a Luce za pomocą manipulacji mogła używać magicznych kamieni innych bogów przeciwko nim.

Psychologiczny portret Artemidy w komiksie George’a O’Connora *Artemis. Wild Goddess of the Hunt*

Kolejnym ciekawym przykładem nowoczesnego wizerunku Artemidy w literaturze młodzieżowej jest komiks autorstwa George’a O’Connora, pt. *Artemis. Wild Goddess of the Hunt* (czyli w dosłownym tłumaczeniu: *Artemida. Dzika bogini łowów*²⁹). Jest to dziewiąta część z serii *Olympians*, wydana w Stanach Zjednoczonych w 2017 roku przez wydawnictwo First Second. W komiksie przedstawiono pięć mitów związanych z Artemidą, w których

26 J.A. SALMONSON: *The Encyclopedia of Amazons: Women Warriors from Antiquity to the Modern Era*. New York 2015.

27 Magiczne atrybuty nastolatki zostały zobrazowane w stylu japońskiego anime przez ilustratorów książki – Emilia Urbaniego, Manuę Razzi oraz Marę Damiani.

28 E. KEDROS: *Dziewczyny z Olimpu. Kryształowe łzy...*, s. 183.

29 Wszystkie tłumaczenia z języka angielskiego zostały wykonane przez autorkę artykułu.

narratorami są kolejno: Leto, Apollo, służki Artemidy, Hera i Orion. Przedstawione mity zostały oparte na źródłach klasycznych (o czym autor pisze w bibliografii i do czego przyznaje się w wywiadach³⁰) i nawiązują np. do *Metamorfóz* Owidiusza, poezji Kallimacha i dzieł takich jak m.in. *Hymn 3: do Artemidy* czy do *Biblioteki* Apollodora z Aten. Całość została jednak ujęta w nowoczesną, komiksową formę, stworzoną z myślą o edukacji współczesnych odbiorców³¹.

Pod względem wizerunku, Artemida przedstawiona w komiksie bardziej przypomina współczesne superbohaterki z serii komiksowych *Marvela*, niż postać z mitologii greckiej – bardzo charakterystyczne są przede wszystkim jej krótkie blond włosy i krótka srebrna sukienka, które zdają się być nowoczesnym symbolem jej niezależności i wyzwolenia. Bohaterka Artemida, wykreowana przez O’Connora, to postać o złożonej psychice i skomplikowanej przeszłości. Autor już od samego początku wyraźnie koncentruje przedstawione mity na podkreśleniu silnej więzi pomiędzy Artemidą a jej matką Leto. Zwraca również uwagę na traumy dzieciństwa Artemidy, które wydają się mieć bezpośredni wpływ na ich bliskość. Przykładem może być fakt, że Zeus zostawił Leto samą w ciąży i przez jakiś czas w ogóle nie interesował się swoimi dziećmi, dlatego Artemida musiała dużo pomagać matce. W pierwszej części komiksu czytamy o pierwszym spotkaniu Artemidy z ojcem. Młodziutka Artemida, zapytana przez niego o to, kim chce być, odpowiada mu, że chce, by podarował jej włócznię, strzały, nimfy, złoty powóz i orszak psów łowczych. Jej najważniejszą prośbą jest jednak to, by nigdy nie musiała wyjść za mąż i rodzić dzieci. Jej matka jest tą decyzją wyraźnie zmartwiona:

Martwiłam się o moją córkę. Przeżyła na własnej skórze cierpienie mojej ciąży. W tak młodym wieku wzięła na swoje barki tyle ciężarów... Ale było ich jeszcze tyle przed nią. Żeby tak młodo wybrać drogę, którą podąży... Dzieciństwo boga jest i tak jest krótkie, ale dla mojej córki było o wiele krótsze, niż dla całej reszty...³²

Następnym fragmentem, podkreślającym silną więź psychologiczną pomiędzy matką a córką, jest np. mit o Orionie. W komiksie Artemida poluje w towarzystwie Oriona, który w pewnym momencie zaczyna starać się o jej względy. Dziewczyna, mimo sympatii jaką do niego czuła, tłumaczy mu, że jest wierna swoim postanowieniom o pozostaniu niezamężną, jednak on nie chce tego uszanować i wpada w furję. Po kłótni z olbrzymem bogini udaje się do swojej matki, by porozmawiać z nią o swoich uczuciach. Ten fragment komiksu wydaje się przypominać zwykłą rozmowę pomiędzy matką a jej dojrzewającą córką, co znacznie ułatwić może utożsamianie się z główną bohaterką. Artemida, jak każda dorastająca nastolatka, próbuje zrozumieć swoje uczucia, pojąć, czym jest miłość i dlaczego potrafi być ona tak skomplikowana:

30 Źródło internetowe: <http://www.omc.obta.al.uw.edu.pl/myth-survey/item/381> [dostęp: 29.02.2020].

31 Źródło internetowe: <http://www.omc.obta.al.uw.edu.pl/myth-survey/item/381> [dostęp: 29.02.2020].

32 G. O’CONNOR: *Artemis. Wild Goddess of the Hunt*. New York 2017, s. 10.

- Mamo, jest... jest pewien człowiek. Potężny łowca. Ja... bardzo go lubię, ale on nie rozumie, ani nie szanuje mojej przysięgi, by pozostać niezamężną. Za bardzo pozwoliłam mu się zbliżyć.³³
- Miłość... to zabawna rzecz, córko. Czasami boli. Czasami obdarzasz nią niewłaściwą osobę. Czasami dzielisz miłość z kimś, nawet z kimś kto jest tak wielkim idiotą jak twój ojciec, i na ten moment ta miłość jest największą rzeczą. Ale czasem to nie wystarczy.³⁴

Leto i Apollo widząc, że Artemida cierpi i nie potrafi ostatecznie rozprawić się z Orionem, próbują doprowadzić do jego śmierci. Ostatecznie udaje się to Apollinowi, który urządza z siostrą zawody strzeleckie i jako cel do strzałów podaje lśniąca w oddali skorupę żółwia, która w rzeczywistości jest głową olbrzyma. Bogini decyduje się oddać strzał, jednak zdaje sobie sprawę, do czego strzela – robi to z pełną świadomością, chowając przy tym swój ból i doceniając „dobre” zamiary brata. Gdy jest już po wszystkim, rozmyśla o swojej toksycznej relacji z bratem i matką:

I tak, na swój dziwny sposób mój brat pokazuje, że mu na mnie zależy. Oboje jesteśmy tacy dziwni. Oboje skaleczeni czasem, jaki spędziliśmy w łonie matki. Nasza matka to najsilniejsza kobieta jaką znam - zniosła gniew królowej bogów, by urodzić Apolla i mnie. A mimo to nadal wierzy, że jest moją dłużniczką. Wierzę, że oszczędziłaby mi tego bólu, gdyby mogła³⁵.

W komiksie George'a O'Connora warto zwrócić również uwagę na to, że agresja Artemidy jako bogini dzikich łowów o wiele częściej skierowana jest przeciwko ludziom niż dzikim zwierzętom. Na przykład na początku książki, gdy bogini uczy się strzelać z łuku, z satysfakcją celuje ona w mężczyznę, który grozi nożem kobiecie z dzieckiem. W kolejnym fragmencie Artemida wraz z bratem bez zawahania podejmują się zabicia dzieci Niobe, w odwecie za jej zachowanie w stosunku do ich matki Leto. W następnym micie bogini zsyła również śmierć na Akteona, który odważył się podglądać ją i jej służki podczas kąpieli. O wiele rzadziej pojawiają się w książce opisy polowań i scen, w których giną same zwierzęta. Autor zdecydowanie więcej miejsca poświęca na fragmenty, które podkreślają, jak ważna dla Artemidy jest natura, wolność, dzikość i niezależność, np. we wspomnianym wcześniej micie o Orionie, bogini mówi:

Orion nigdy nie doceniał dzikich miejsc za to, czym są. Dzikie stworzenia muszą być wolne, aby zachować to, co czyni je wyjątkowymi. On postrzegał wszystko wokół siebie jako trofeum do zdobycia. Jako coś do posiadania. Nawet mnie. Ja jestem dzika, nieokiełznana, nieprzywiązana, nieskrępowana. Kochać mnie to znaczy to docenić.³⁶

33 Ibidem, s. 57.

34 Ibidem.

35 Ibidem, s. 64.

36 Ibidem, s. 65.

Charakter edukacyjny komiksu podkreśla sekcja na końcu książki, w której autor zamieścił tematy dyskusji z młodzieżą, związane nie tylko z postacią Artemidy, ale również obecnością greckiej kultury w dzisiejszym świecie. Mają one na celu przede wszystkim wywołanie głębszej refleksji wśród czytelników i lepsze zrozumienie tekstu, jednak mogą stać się również pomocne dla rodziców i nauczycieli, którzy chcą podyskutować o przedstawionych losach Artemidy ze swoimi podopiecznymi. Zamieścił tam m.in. pytania takie jak:

Pytanie nr 1 – Gdy Artemida spotyka swojego ojca Zeusa po raz pierwszy, on pyta ją, jakie dary chciałaby od niego dostać. O co Ty poprosiłbyś/poprosiłabyś, gdybyś miał/miała taką szansę?

Pytanie nr 7 – Jak myślisz, dlaczego Artemida chciała zostać boginią łowiectwa? I jak myślisz, dlaczego nigdy nie chciała wyjść za mąż?

Podsumowanie

Dziewczyny z Olimpu oparte są na prostej, dość przewidywalnej narracji typu fantasy, w której grupa „zwykłych” nastolatków odkrywa swoje tajne moce, aby móc zmierzyć się ze wspólnym wrogiem. Przepełniona magią i nadprzyrodzonymi zjawiskami historia skupia uwagę czytelników przede wszystkim na sile, jaką potrafi dawać przyjaźń. W kontekście odniesień do antyku seria zawiera wiele nieścisłości, jednak warto podkreślić, iż autorka jedynie inspirowała się mitologią grecką, a nie bezpośrednio opierała na antycznych źródłach. Dzięki połączeniu świata fantazji i mitycznych symboli Elena Kedros była w stanie stworzyć nowoczesne wcielenia greckich bogiń, osadzając je w nowych, oderwanych od mitologii kontekstach (przede wszystkim przedstawiając je jako najlepsze przyjaciółki). Kreacja bohaterki Sidney „Sid” Madison z serii fantasy *Dziewczyny z Olimpu* stanowi próbę uwspółcześnienia antycznej bogini Artemidy i osadzenia jej pomiędzy zwykłym światem nastolatków (Rainbow Hill na Ziemi) a magiczną krainą bogów i superbohaterów (Olimpem). Autorka książki przedstawiła antyczną boginię łowów jako odważną, nieco zbuntowaną nastolatkę, wychowywaną przez mamę, kochającą sport i zwierzęta. Postać ta zdecydowanie wyróżnia się na tle innych bohaterek książki. Tworząc postać nowoczesnej Artemidy, Elena Kedros poświęciła dużo uwagi otaczającej ją mitycznej symbolice, co znacznie urozmaiciło jej wizerunek.

George O'Connor, mimo operowania przede wszystkim obrazem (forma komiksu), a nie tekstem, był zdolny do przedstawienia czytelnikom złożonego, psychologicznego portretu bogini Artemidy. Zaprezentował ją jako młodą, odważną dziewczynę, wierną swoim wartościom, troszczącą się o nie tylko o swoją rodzinę, ale również o niewinnych ludzi oraz dziką naturę (niezależność i pewność siebie bogini została także wyrażona jej

nowoczesnym wizerunkiem – krótka sukienka, krótkie blond włosy). Autor zdecydował się bezpośrednio korzystać z wybranych antycznych źródeł, wydobywając z nich aktualne problemy, które mogłyby zainteresować współczesnych czytelników. Dzięki przedstawieniu kluczowych momentów z życia bogini, George O'Connor umożliwił czytelnikom bliższe poznanie jej postaci. W komiksie poświęcił dużo miejsca wątkom rodzinnym, które ukazują trudy dzieciństwa i dorastania Artemidy, takie jak wychowywanie się bez ojca i pomoc w wychowywaniu swojego brata. Wiele fragmentów ukazuje również skomplikowane relacje pomiędzy Artemidą a jej matką i bratem. Oryginalne ujęcia znanych mitów zawarte w książce mają charakter edukacyjny i prezentują duży potencjał interpretacyjny mitów o Artemidzie, dzięki którym, jak się okazuje, można mówić o odwiecznych wartościach, jak również poruszać trudne, lecz wciąż żywe tematy, takie jak problemy rodzinne czy dbałość o dziką naturę i zwierzęta.

Omówione przeze mnie współczesne kreacje Artemidy skłaniają do podobnych konkluzji, pomimo iż ich autorzy zdecydowali się na zastosowanie dwóch, zupełnie odmiennych technik przywołania bogini (literatura fantasy vs. komiks). Obie książki przedstawiają Artemidę jako „Robin Hooda w spódnicy” – nieustraszoną rzeczniczkę wszystkich młodych kobiet, pragnących walczyć o sprawiedliwość na świecie i o otaczającą nas naturę. Złożoność postaci Artemidy została najlepiej ukazana w komiksie Georga O'Connora, który stworzył niezwykle ciekawy, psychologiczny portret bogini, pokazujący jej „ludzką” twarz. Artemida przedstawiona w komiksie O'Connora to bohaterka, z którą łatwo jest się utożsamić współczesnym nastolatkom i kobietom, dla których ważna jest samodzielność, niezależność i dążenie do samorealizacji.

Bibliografia

Źródła (edycje, przekłady)

- AJSCYHLOS: *Oresteja*. Tłum. Jan Kasprowicz, Warszawa 1925: [https://pl.wikisource.org/wiki/Aga_memnon_\(Ajschylos,_1925\)](https://pl.wikisource.org/wiki/Aga_memnon_(Ajschylos,_1925)) [dostęp: 29.02.2020].
- Hymn V do Afrodyty*. W: *Liryka starożytnej Grecji*. Przeł. i oprac. J. DANIELEWICZ. Wrocław 1984.
- KEDROS E.: *Dziewczyny z Olimpu. Kryształowe łzy*. Tłum. E. NICEWICZ-STASZOWSKA. Warszawa 2013.
- O'CONNOR G.: *Artemis. Wild Goddess of the Hunt*. New York 2017.

Opracowania

- CAMPBELL L.M.: *A Quest of Her Own: Essays on the Female Hero in Modern Fantasy*. Jefferson 2014.
- ELDERKIN G.W.: *The Bee of Artemis*. „The American Journal of Philology” 1939, vol. 60, nr 2, s. 203–213: www.jstor.org/stable/291201 [dostęp: 17.05.2020].

- HANSEN R., HANSEN W.F.: *Handbook of Classical Mythology*. Santa Barbara 2004.
- HARNEY E.M.: *Artemis' Presence in Pop Culture*. W: *The Artemis Archetype in Popular Culture: Essays on Fiction, Film and Television*. Eds. S. REDINGTON BOBBY, E.M. HARNEY. Jefferson 2016
- JAKUES Z.: „*This huntress who delights in arrows*”: *The Female Archer in Children's Fiction*. W: *A Quest of Her Own: Essays on the Female Hero in Modern Fantasy*. Ed. L.M. CAMPBELL. Jefferson 2014.
- JARZĘCKI K.: *Artemida w antycznym mennictwie greckim*. „*Biuletyn Numizmatyczny*” 2012, nr 3.
- LYNN BUDIN S.: *Artemis*. New York 2016.
- MILLS S.: *Classical Elements and Mythological Archetypes in The Hunger Games*. „*New Voices in Classical Reception Studies*” 2015, nr 10: <http://fass.open.ac.uk/sites/fass.open.ac.uk/files/files/new-voices-journal/issue10/mills.pdf> [dostęp: 17.05.2020].
- RANSOME H.M.: *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*. Ed. COURIER CORPORATION. Mineola 2012.
- REDINGTON BOBBY S., HARNEY E.M.: *The Artemis Archetype in Popular Culture: Essays on Fiction, Film and Television*. Jefferson 2016.
- SALMONSON J.A.: *The Encyclopedia of Amazons: Women Warriors from Antiquity to the Modern Era*. New York 2015.

Netografia

- Artemis*, źródło internetowe: <https://www.britannica.com/topic/Artemis-Greek-goddess> [dostęp: 29.02.2020].
- Artemis*, źródło internetowe: <https://www.theoi.com/Olympios/Artemis.html> [dostęp: 29.02.2020].
- KENNEDY K.: *Artemis: Wonder Woman of the Ancient World*, 15.01.2020: <https://classicalwisdom.com/mythology/artemis-wonder-woman-of-the-ancient-world/> [dostęp: 29.02.2020].
- Źródło internetowe: <http://www.omc.obta.al.uw.edu.pl/myth-survey/item/381> [dostęp: 29.02.2020].

Dorota Rejter

The image of Artemis, goddess of the hunt, in contemporary literature for children and adolescents inspired by Antiquity

S u m m a r y

The article analyzes two examples of the reception of Artemis in contemporary literature for children and adolescents. The first example is a volume of fantasy series for children and teenagers, titled *Girls from Olympus. Crystal Tears* (2008), written by Elena Kedros. The book is inspired by the Greek mythology. One of the main characters – Sidney Madison, is portrayed as the modern incarnation of the goddess Artemis. The second example analyzed in the article is the comic book by George O'Connor, entitled *Artemis. Wild Goddess of the Hunt* (2017), which presents selected myths about Artemis in a modern form. The whole narration is educational and it is based on the classical sources.

Key words: Artemis, Diana, hunting, nature, literature, young adults' literature, contemporary literature, mythology, antiquity, reception